

Apollini

feszítés

„KÖZÖSSÉGRE VÁGYAKOZOM”

BAKA ISTVÁN válaszol **GÖRÖMBEI ANDRÁS** kérdéseire

Az utóbbi évek hatalmas mennyiségű verstermésének láttán elgondolkodtató, hogy Te milyen kevés verssel is fontos helyet biztosítottál magadnak az újabb lírikusnemzedékben. A költészetnek elhanyagolhatók a mennyiségi mutatói. Verseidnek hatalmas belső terük van, s ezt intenzív képiségükkel teremtik meg elsősorban. A képet nagyon fontosnak tekinted? Milyen szerinted a jó vers? Milyen verseszmény működik benned? Élményeid — úgy tetszik — hosszas érlelés után válnak költészetté. Milyen alkotó folyamat előzi meg verseidet?

— Az olyan verset szeretem, ami nemcsak szól valamiről, hanem önmagában véve is valami, József Attila-i kifejezéssel: szemléleti világegész.

A kép számomra nem díszítőelem és nem illusztrált gondolat, hanem a versbéli valóság alapeleme, ezért tartom szükségesnek, hogy egy versen belül a képek azonos motívumkörből vétessenek. Még pontosabban: legyen egy motívumköre a metaforák „hasonlóinak” és egy másik a „hasonlítottaknak”, ezáltal próbálom megteremteni a látvány és a mögöttes tartalom egységét. Például a *Ballada* című versemben az egyik motívumkör az éjszakai táj elemeiből (holdfény, sarkcsillag, tó, pipacsok stb) szerveződik, a másik a szerelem—mátkaság—halál motívumaiból (fátyol, gyűrű, halotti lepel stb). Általában kerülöm az olyan metaforákat, amelyeknek egyik eleme elvont fogalom, mert ezeket kevésbé lehet „látni”.

Természetesen, ha ez, amit leírtam, módszernek tekinthető, akkor is csak magamra tartom kötelező érvényűnek, egy vers nem attól jó, hogy milyen elméletbe csomagolható. Ugyanakkor bevallom, hogy rám szinte csak az „érzékletes” versek hatnak. Ezért szeretem annyira Jeszenyint, Lorcát, és mindenekelőtt József Attilát.

És nem okosabb, „érettebb” verseket szeretnék csinálni ezután sem, hanem érzékletesebbeket. Ha sikerül a versbéli valóságot megteremteni, abban úgyis benne van minden lényeges, amit a „világról” verssel el lehet mondani.

Ez volna a verseszményem.

Hogy miért írok az átlagosnál kevesebbet, nem tudom. Általában hónapokig, néha félévnl is tovább nem tudok írni, holott rendszeresen gyötröm magam, de rendszerint már az első mondatban nem hiszek. Aztán végül csak megírok néhány verset. Ritkán érzem azt, hogy a depressziós állapotban ezekre készültem volna.

Költészetednek erős tájélménye van, de úgynevezett tájverseid nincsenek. A természet képei a lélek tájait mutatják. Meglepő, hogy verseidben ez a táj mennyi feszültséggel, fájdalommal terhes. Mivel magyaráznád ezt a lombtalan, kifosztott, megkínzott versbéli tájat? Vagy másképpen: mitől szenvedsz leginkább, s mi után vágyakozol?

— Mitől szenvedek leginkább? Talán attól, hogy sem beilleszkedni nem tudok, sem igazán kiválni.

Közösségre vágyakozom, céllal bíró közösségre, de úgy tűnik, nálunk minden intézménnyé merevedik, mintha egy bürokratikus hiererchiában tudnánk csak mozogni.

Közéletünkben ami nyitott, többnyire formális, ami pedig a „falak mögött” történik, arról tudomásunk is alig van. Hát persze hogy tanácsaltanok vagyunk, hát persze hogy minden az „állapotok cikizésében” merül ki. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy semmi értelmeset nem lehet csinálni, de túl sok a gyanakvás, presztizsféltés mindennel szemben, ami nem a megszokott mederben akar folydogálni.

Az én kamaszkorom még merő lelkenkezésben telt (igaz, az átlagnál is naivabb voltam), keservesen ébredtem belőle. Talán ezért vetítődik ki minden dühöm és elkeseredésem arra a kamaszkori tájra — Szekszárd környékére —, amelyet különben ma is gyönyörűnek látok.

Egyik versedben „hasztalan, de eladható szabadságom”-ról beszélsz. Mi számodra a szabadság értelme? Mit jelent szabadnak lenni, szabad vagy-e?

— Húsz éves koromban, amikor még jóval kevesebb kényszerítő körülmény nehezedett rám, kevésbé éreztem magam szabadnak, mint ma, harmincévesen. Természetesen, a belső szabadságról beszélek. Minél többet értek a világból, belül annál szabadabb vagyok. A verset a szabadság eszközeként is tekintem.

Verseidben gyakoriak a történelmi motívumok, s ha ezek lírai üzenetét összevonom, általánosítani próbálom, azt mondhatom: hatalmas, sokszor értelmetlen pusztulással szemben küzdöd ki a megmaradásra képes etikus emberi magatartásformát. Miért fordulsz gyakran a történelemhez? Mire tanít a magyar történelem? Mi hasznosítható a történelemből ma?

— Azt a nemzedéket, amelybe tán még beletartozom, gyakran támadták azért, hogy „évfordulós” verseket ír. Szerintem az idősebbek inkább írnak évfordulós verseket, de nekem a címke ellen nem ezért van kifogásom. Én azt érzem, hogy sokunknak azért fontos a magyar történelem újraélése, mert ráeszméltünk: csak az elmúlt húsz-harminc év történetéből nem érthető meg az, ami ma van.

Körülbelül a hatvanas évek végéig kiderült, hogy Közép-Európában és másutt bármi történik, az az eltelt öt-hatszáz évből legalább annyira következik, mint a negyvenöt után végbement páratlanul gyors fejlődésből.

Engem a magyar történelem (és nemcsak Magyarországé) arra tanít, hogy ami a világ e táján száz éve megoldatlan maradt, azt ma sem lehet egyszerűen „leírni”, és arra is, hogy a mi viszonyaink között a legforradalmibb változások is érintetlenül hagyhatnak vagy újratermelnek olyan sokszázados normákat, amelyek mibenlétét nem tudtuk tisztázni magunknak. Intő példa az új-dzsentrí kialakulása.

Többször megidézted a Világos utáni Vörösmarty alakját, Petőfi című versed is a hazával azonosuló költői eszményt emeli fel — „ki engem megtagad, őt tagadja meg” —, az Ady Endre emlékének ajánlott hatalmas kompozíciód, a Háborús téli éjszaka pedig szinte összegzése a magad küldetéses költészetének, hazáért való aggódásodnak, cselekvő hazaszeretetednek. Sokan korszerűtlennek tartják ma a küldetéses költészetet. Mi erről a véleményed?

— Küldetéses költészet-e, amire többen törekszünk? Túl szép ez a kifejezés. Küldetése a politikának van, a költészet csak azt mondhatja el, milyen a világ (illetve a benne élők belső világa), hiába hitetnénk el magunkkal, hogy többről van szó. Abban a kevés emberben, aki verset olvas, tudatosíthatunk (vagy inkább „átéreztetünk”) bizonyos dolgokat, ennél több már kilépés a költészetből. Igaz, nálunk a közélet zártsága vagy a politikusok tehetetlensége miatt néha nagyobb szerep is kínálkozott. Többnyire illuzórikus volt az is.

Mi hát a véleményed a költészet és a politika viszonyáról?

— A költészet nem lehet a politika szolgálóleánya, de a vers — mivel a versbéli valóság a „külvilág” elemeiből épül és része is e világnak — maga is politika.

A pusztulás tényeivel és víziójával több versedben az anyanyelvet, művészetet, kultúrát állítod szembe mint megtartó erőt. Milyen szerepe lehet egy nép életében a művészetnek, valóban megtarthatja?

— Egy népnek az emlékéét tarthatja fenn a kultúrája önmagában. De megmaradni — önmagunkkal azonosnak maradni — is lehetetlen nélküle.

*Az az érzésem, hogy nagy benned a nemzedéki felelősség, s ez erős kételyekkel, le-szorítotttság-érzéssel, tehetetlenség-tudattal is párosul. Sok nemzedéktársadban mély élményt hagyott *Legenda, hát lehullasz* című versed, máig szállóigeként jár két sora: „Erdővé válhatunk mi, szarvasokká soha”. Mi a véleményed az újabb írónemzedék lehetőségeiről, feladatairól? Egyáltalán: mi az értelme nemzedék-élményednek?*

✍ Körülbelül huszonöt éves koromig majd minden versem lírai hőse a „nemzedék” volt, s ez számomra nem a hasonló korú költőket — írókat jelentette (alig is ismertem valakit), hanem a hetvenes évekre felnőtt fiatalokat általában, azokat, akik félnek a szocialista fejlődés lassulásától, attól, hogy egy hierarchikus bürokrácia függvényében létezzenek. Azt sohasem hittem, hogy mi vagyunk a „tiszta”, inkább arra figyeltem fel elég hamar, hogy még a legjobbak felháborodása is közönségessé silányul saját tehetetlenségünk és a végre, bármi áron jóllakni kívánó társadalom közönye miatt. Egész első kötetem, még azok az állítólagos „évfordulós” versek is, nemzedéki önvizsgálat volt. Kudarcaink és többségünk konformizmusának okát elsősorban belül próbáltam megtalálni, úgy éreztem és érzem ma is, hogy ideológiailag és pszichikailag egyaránt felkészületlenül sodródtunk bele a hetvenes évek nem éppen egyértelmű valóságába. Az önvizsgálat során ébredtem rá, hogy naivitásunk és megalkuvásaink egyik oka történelmi tudatunk fejletlensége, s lassan ebbe az irányba kezdtem továbbmozogni. Példákat kerestem, hogyan őrződtek meg nálunk a továbblépés lehetőségei olyan helyzetekben, amikor megállni látszott az idő, így jutottam el Vörösmartyhoz és — nagy kerülőkkel — Adyhoz. Egyikükben sem az utánozható, hanem az érvényes érdekelt. A nemzedéki önvizsgálat kezdett átalakulni bennem, ahogy a harmincadik évemhez közeledtem, nemzeti önvizsgálattá — hogy sikerrel-e, nem-e, nem tudom. A tervezett versciklus, amely Gustav Mahler személyéhez kapcsolódna, s amelyből eddig egyetlen, nem egészen sikerült verset tudtam megírni (*Trauermarsch*), ezt a kört tágítaná Közép-Európa „méretűvé”, de arra még nem vagyok felkészülve. (Hogy azzal megakad-tam, majdnem egy éve nem is tudok befejezett verset kiadni a kezemből.)

Az Ady Endre emlékének szentelt (és, bevallom, megrendelésre, a zalaegerszegi Reflex-színpad felkérésére írt) *Háborús téli éjszaka külső formája* az első világháború és az azt megelőző évek víziója, lényegében azonban a saját és a — tágabb értelemben vett, s tán csak fiktiivé létező — nemzedékem eszmei és — jobb szó híján — pszichikai fejlődésrajzát próbáltam megcsinálni benne. De tárgyilagosabban, mint azelőtt, nem a mi szép, de beárnyékoltt lelkünk kiteretetésével bíbelődve a legtöbbit, hanem a „világgal”. Mindezt utólag mondom, írás közben nem érdekel és nem is érdekelhet más, mint a „látomás” minél pontosabb leírása.

Milyen viszonyban van költői éned magánemberi egyéniségeddel?

— Verseim lírai hőse nem azonos, nem is lehet azonos „magánemberi” lényemmel. Verset csak akkor tudok írni, ha sikerül levetkeznem azt a bizonytalanságot, esendőséget, ami általában jellemem. Élményeim azért is csak többszörös áttétellel kerülnek

be a versekbe, mert nem szeretem kiadni magam. Ne rám, hanem önmagára ismerjen az, aki olvas.

Költészetedben, a Magdolna-zápor (1975) verseiben, de megjelenés előtt álló második kötetedben is gyakran találkozhatunk bibliai indítású motívumokkal. Mit jelent számodra a Biblia, s hogyan változott az idők folyamán Biblia-élményed?

— Mi közöm a Bibliához? Nem vagyok vallásos, már a szüleim se voltak, a Bibliát először tizenhét éves koromban olvastam (de akkor betűről-betűre, egy hétig — betegség címén — az iskolából is elmaradtam, hogy átrághjam magam rajta), akkor még az érdekességet, és olvasmányaim megértéséhez szükséges lexikont látva benne. Azután kezdtem el gyakrabban olvasgatni — főként az evangéliumokat —, hogy kezdtek felbukkanni motívumai a verseimben.

Természetesen, a versben szereplő Isten nem a vallás istene, számomra a sorsunkat befolyásoló, irracionálisnak érzett erők jelképe, ezért közönyös vagy gonosz. Mária Magdolna a naiv hit és az „asszonyi”, Krisztus a sorsát vállaló ember — ezeknek a neveknek még a mi tudatunkban is hatalmas érzelmi tartalma van, ezért használom és használják sokan. A bibliai motívumok a mi költészetünkben Adynál vetkeztek le teljesen a vallási mezt, s váltak ezáltal igazi lírai közkinccsé.

Különbem most úgy érzem, az általam felhasználható bibliai motívumok már kimerültek, igyekszem szabadulni tőlük. De — még jóval — kiadás előtt álló második könyvem címe is: *Tűzbe vetett evangélium*.

Azt írod egyik vallomásodban, hogy a zene erősebben hat rád, mint az irodalom. Mahler emlékének verset szenteltél. Mit jelent számodra a zene, hogyan tudnád megvilágítani hatását?

— Ha otthon vagyok, egész nap zenét hallgatok.

A zene talán kábítószer is számomra, de leginkább képzeletmozgató: amit hallok, látom is, sőt, inkább látom, mint hallom. Kottát olvasni annyira sem tudok, mint tízéves koromban, amikor szolfézásra jártam (igaz, ellógtam azt is, ha lehetett), mégis úgy érzem, a zenéből értettem meg, milyen fontos egy műnek a szerkezete. Első könyvem négy-öt strófás verseinek felépítésére bizonyosan hatott a szonátaforma, terjedelmesebb versezetekkel pedig kicsit az újonnan megismert Mahler hatására kísérleteztem. Mostanában különösen Mahler műveit hallgatom sokat, ebben az egyszerre ironikus és emelkedett zenében Közép-Európa kisvárosait „látom” — én is kisvárosban nőttem fel, de eddig „képileg” még csak a környezetét dolgoztam fel magamban. Talán ezután — s ehhez az első ösztönzést Mahlertől kaptam.

Népszerű gyermeklapunknak, a Kincskeresőnek vagy szerkesztője. Mit jelent számodra ez a munka? Milyen tapasztalataid vannak a Kincskereső olvasóiról? Mit akar a Kincskereső?

— 74 szeptember óta dolgozom a Kincskeresőnél. Fő területem a széppróza, de a korrigálástól a táborszervezésig sok mindent csinállok. Mi elég gyakran találkozunk — Kincskereső-ankétokon — az olvasóinkkal, azok a tizenévesek, akik egyébként is olvasnak, jól fogadják a lapot. A Kincskereső, azonkívül, hogy érdekes olvasmányokat akar adni a gyerekeknek, híd is a mese, a kalandos könyvek és a „nagy” irodalom között (az idézőjel azért helyénvaló, mert a gyermekirodalom is lehet nagy, mint ahogy a „nagy” is kicsi); Nagy Lászlót, Kormos Istvánt, Sánta Ferencet éppúgy közöltünk, mint Janikovszky Évát, Lázár Ervin Mikkamakka-történeteit. Jó néhány tehetséges fiatal is sikerült megnyernünk a lapnak. (És sok nagyon jó írást kellett visszaadnunk, mert nem ennek a korosztálynak valók — kisgyermekverseket, meséket.) Szerettem ezt a munkát, a személyiségem is sokat oldódott, mióta gyakran kell gyerekekkel találkoznom, talán egyszer még az ifjúsági irodalomba is beleártom magam, nemcsak szerkesztőként.